

Antoni Cetnarowicz

SLOVENCİ IN VPRAŠANJE GALIŠKE AVTONOMIJE
V LETIH 1868–1873

24. septembra 1868. leta je gališki deželni zbor (sejem) po dolgi razpravi sprejel znamenito resolucijo, v kateri je zahteval povečanje svojih pristojnosti na račun Državnega zbora in priznanje Galiciji precejšnje avtonomije. Ta dogodek in poznejša večletna resolucijska kampanja sta med Slovenci naletela na živahen odmev in nista ostala brez vpliva na oblikovanje stališč in usmeritev politike slovenskih narodnih delavcev.

Ko je Slovenski narod na kratko navajal najpomembnejše odlomke iz besedila gališkemu deželnemu zboru predložene resolucije, se je spraševal, kaj bodo o njem rekli kranjski poslanci v državnem zboru. Izražal je prepričanje, da bo izpolnitev vseh zahtev Poljakov in s tem priznanje Galiciji tako velike avtonomije je predstavljalo propad dualizma. To mnenje je delil tudi Slovenski gospodar.¹ V poročilih o razburljivi debati, ki je potekala v gališkem sejmu, je Slovenski narod največ pozornosti posvetil predlogu F. Smolka, ki ga je deželni namestnik A. Gołuchowski skritiziral, sejam pa potem zavrnil. Pri tem so poudarili, da je publika namenila Smolku velike ovacije. Novice so poročale o vneti razpravi o predlogih in resoluciji, v kateri, kot so pisali, »še ni Poljska izgubljena – čulo se je v mnogih variacijah«.²

Nemalo komentarjev je v tistih dneh izzvalo napovedano potovanje cesarskega para v Galicijo, za katero vlada ni dala soglasja. Pripisovali so mu velik politični pomen. Po mnenju Novic in Slovenskega naroda je to potovanje povečalo resne težave nemških centralistov, ki so se bali, da utegnejo njegove posledice utreti pot k federalizmu.³ Novice so citirale vladno glasilo Neues Fremdeblatt: »Včeraj se je Ogrom na ljubo predrugačila ustava, jutri se zgodi to Poljakom na ljubo in pojutranjim? Zakaj bi Čehi in Slovenci istega ne pričakovali?«⁴

Precejšnje vznemirjenje in diskusijo je med slovenskimi narodnimi delavci izzval v tisku objavljeni Smolkov predlog sejmu, ki je vseboval njegov politični program. V njem je predlagal razdelitev države na štiri zgodovinske politične enote: na češke, madžarske in nemške dežele ter Galicijo z Bukovino. Novice so takoj protestirale proti uvrščanju Slovencev k nemški skupini. »Čudimo se«, so pisale, »da dr. Smolka, ki drugače narodnost posebej povdarja, nas Slovence kar naravnost v nemško, a Hrvate v ogersko grupo tlači. Mi se lepo zahvaljujemo za tako politiko, ki ni niti narodna niti historiška.« V zvezi s telegramom, ki so ga nedavno poslali Smolki udeleženci tabora v Žalcu, pa so dodali: »/. . ./ smo radovedni, ali bodo še kateri Slovenci dr. Smolki telegrafirali, da se popolnoma vjemajo z njegovo politiko.« J. Jurčič je v polemičnem članku O naši politiki izrazil prepričanje, da uvrščanje Slovencev v nemško skupino resda ni nikomur všeč, a se mu kljub temu ne zdi, da bi se morali avtorji telegrama Smolku zdaj sramovati. Opozoril je, da njegov program takrat še ni bil znan in poudaril, da ostaja najpomembnejše, »javnega in glasnega priznanja vredno« dejstvo, da so Smolka in nekateri drugi Poljaki odločno nastopili proti ustavi iz decembra 1867, ki je v Cislitvaniji dajala Nemcem hegemonijo.⁵

¹ Slovenski narod (v nad. bes. Slov. narod), št. 72, 73, 19. in 22. 9. 1868; Slovenski gospodar (v nad. bes. Slov. gosp.), 24. 9. 1868.

² Slov. narod, št. 74 in 75, 24. in 27. 9. 1868; Novice, št. 40, 30. 9. 1868; Slov. gosp., 1. 10. 1868; Zgodnja danica je pisala o velikem presenečenju, ki ga je na Dunaju izzvalo sprejetje adrese in galicijske resolucije (Zgodnja danica, 16. 10. 1868).

³ Novice, št. 38, 16. 9. 1868; Slov. narod, št. 70, 15. 9. 1868.

⁴ Novice, št. 39, 23. 9. 1868. Odpoved cesarjevega potovanja zaradi nasprotovanja vlade je po mnenju Novic povzročila zelo veliko nezadovoljstvo galicijskega sejma (prav tam, št. 40, 30. 9. 1868).

⁵ Novice, št. 39, 23. 9. 1868; Slov. narod, št. 76, 29. 9. 1868; J. Jurčič, Zbrano delo (v nad. bes. ZD), 10. del, Ljubljana 1982, str. 324 isl.; prim. Predlog poslanca F. Smolka (litografija). Biblioteka Czartoryskich w krakowie (v nad. bes. B. Cz.), sign. 6767; Smolkov federalistični projekt sta med drugimi kritizirala Ziemiałkowski in Gołuchowski (Minister F. Ziemiałkowski: Rzecz napisana z okoliczności dziesiątej rocznicy jego

Mladoslavencem, zbranim okrog Slovenskega naroda, je bila stališče, ki ga je zavzel sejm, in sprejetje resolucije nadvse pomemben argument v debati s konzervativnim taborom o nadaljnji politiki in obliki narodnega programa. Menili so, da bi tako kot Poljaki, ki so spoznali svojo napako in napovedovali spremembo politike v državnem zboru, morali storiti tudi slovenski poslanci. V dopisu z Dunaja je v Slovenskem narodu pisalo: »In gospoda Toman in Svetec se bosta s Poljaki vred vzdignila in bosta glasno pred vsem svetom in pred Bogom in pred Giskrom povedala svojo misel kot Slovana, povedala kakošna mora Avstrija biti, da tega ne bo treba kar je zdaj na Češkem, povedala, da se Slovanje s papirnato svobodo ne damo zadovoljiti, da svojih pravic kot narodi ne damo za kako koncesijo, da se smemo civilni ženiti, da je v vsaki svobodi prvi del narodna pravica in pravica samoodločbe itd. itd.«⁶ S člankom Slovenci zedinimo se, objavljenem 8. 10. 1868, se je Slovenski narod vrnil k programu Zedinjene Slovenije in od poslancev zahteval, da naj se zanj jasno opredelijo. Pri tem je avtor izpodbijal argumente Novic, da so proti tej ideji vsi Čehi in Poljaki, kar naj bi dokazovala uvrstitev Slovencev v nemško skupnost. Menil je, da je to samo osebno mnenje nekaterih čeških in poljskih »partikularistov³, nikakor pa ne splošno mnenje.⁷

Na poljske izglede so se Slovenci sklicevali tudi v boju za jezikovno enakopravnost. V pogovoru na to temo v kranjskem deželnem zboru na začetku oktobra l. 1868 je bilo med drugim načeto tudi vprašanje, v katerem jeziku naj bodo razglašani sklepi. H. E. Costa se je v odgovoru deželnemu predsedniku, ki se je potegoval za nemščino, skliceval na gališki sejm, v katerem so bili vsi sklepi sprejeti in objavljeni v poljščini, čeprav o tem ni bil izdan poseben dekret. Cesar sprejema to dejstvo, je ugotovil Costa, in potrjuje sklepe, o čemer priča v poljščini napisan odlok o deželnem šolskem svetu, ki sta ga podpisala s kanclerjem Beustom. Costo je pri tem podprl tudi L. Svetec.⁸ za posnemanja vredno je veljala tudi okrožnica učiteljem galiških osnovnih šol, v kateri so učiteljem priporočili poučevanje v prvih razredih osnovnih šol v maternem jeziku.⁹

Glede oktobra 1868 začatega zasedanja državnega zbora so se Slovenci spraševali, ali se bo res spremenila politika poljskih poslancev in kako se bodo ti potemtakem vedli. Do prvega resnejšega preskušanja moči med taborom centralistov in federalisti je prišlo v času razprave o zakonu o izjemnem stanju. Proti vladnemu projektu so se izrekli Poljaki, ki sta jih podprla Svetec in Toman, pa tudi nekateri nemški poslanci. Toda izkazalo se je, da so vse pripombe (med njimi tudi predlog Ziemakowskega, ki ga je podpiral Svetec) zavržene in zakon je bil izglasovan.¹⁰ Solidarnost med poljskimi in slovenskimi poslanci je bila spet na preizkušnji med razpravo in glasovanjem o vojaškem zakonu novembra 1868. Vendar so se takrat Poljaki zavzeli za predlog vlade, naj se armada poveča na 800.000 vojakov. Slovenci z izjemo Lenčka so se, čeprav nobeden ni sodeloval v debati, priključili Poljakom in večini in zakon je bil 13. novembra sprejet. Vlada je to sprejela z olajšanjem, saj je bilo iz razmerja sil na dan glasovanja jasno, da bi glasovanje Poljakov, Slovencev in Tirolcev proti onemogočilo sprejetje zakona. Glasilo krakovskih konzervativcev *Czas* je dokazovalo, da so Poljake v tem primeru vodili politični motivi, saj po eni strani niso hoteli škoditi sporazumu z Madžari, po drugi pa so hoteli dokazati, da jim je do ohranitve državne moči. Drugače je na to gledal Slovenski narod. Avtor dopisa z Dunaja, podpisal se je z začetnicama H. G., je skritiziral odločitev slovenskih poslancev, da so z glasovanjem za vladni projekt glasovali ne samo za večje davke, temveč tudi za ohranitev obstoječe vlade in s tem celotnega sistema. To so po dopisnikovem mnenju naredili zaradi Poljakov. Dopisnik je nadalje pojasnjeval dejanske motive ravnanja poljskih poslancev. Ta odlomek si zasluži dobesedno navedbo, kajti v njem zvenijo note, ki se bodo še ponavljale v poznejših kritikah poljske politike: »Znamo kaj Poljaki hoté. Znano ministerstwa, Kraków 1883, str. 20 isl); /J. I. Kraszewski/, Rachunki z roku 1869, Poznań 1870, str. 255–256; K. Bartoszewicz, Dzieje Galicji, jej stan przed wojną i »wyodrębnienie«, Warszawa-Kraków 1917, str. 166.

⁶ Slov. narod, št. 84, 17. 10. 1868.

⁷ Prav tam, št. 80, 8. 10. 1868.

⁸ Bericht über die Verhandlungen des krainischen Landtages, Session, 22. Sitzung, 3. 10. 1868 str. 558, 560; Slov. narod, št. 85, 20. 10. 1868.

⁹ Slov. gospodar, 17. 12. 1868.

¹⁰ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrathes (v nad. bes. Sten. Prot.), IV. Session, 141 Sitzung, 4. 11. 1868, str. 4322–4333; Gazeta Narodowa, 5. 10., 6. 10., 7. 10. 1868; Czas, 1. in 8. 11. 1868.

je, da so Poljaki samo Poljaki. Slovanje ne. Zato se njihovi emigrantje bore za Turčijo proti turškim južnim Slovanom, kar graja celo Neslovan Mazzini. Poljaki hoté staro zgodovinsko Polonijo, hoté zatrtje (ne samo ruske vlade temuč) tudi rusovstva. In Avstrija naj bi jim s milijonom svojih vojakov pomogla do tega. Zato bodo Poljaki za vlado glasovali vselej, če tirja dva ali tri milijone. Ali je pa nam družim Slovanom do tega, da se militarizem množi? / . . . / V poljskem značaji moramo visoko čislati njih domoljubje, vendar so se denašnji Poljaki svojim slovanskim bratom nasprotni še vselej preegoistični skazali, in sebi kvar delamo in vsem Slovanom, če njih historične težnje podpiramo, ki segajo čez Avstrijo.«¹¹ Ko pa se je avstrijski obrambni minister zavzel za širjenje vojaških utrd v Galiciji na meji z Rusijo in za hitro izgradnjo železnice, ki bi povezovala to provinco z zahodnim delom države, je Slovenski narod zapisal: »Tu imamo rešitev zastavice, zakaj se Poljaki potezajo za 800.000 vojakov. Hoče se vojska z Rusko.«¹² Izboljšanje odnosov med vlado in poljskimi poslanci, ki je bila posledica poljskega stališča do vojaškega zakona, je porodila Slovencem dvome, da bodo Poljaki težili k sporazumu v skladu z določbami resolucije. Novicam ta hitra sprememba političnega razporeditve med poljskimi poslanci ni bila niti najmanj všeč. »Poljaki«, so pisali v dopisu z Dunaja, »sami ne vejo kaj da bi hoteli (doma so drugačni, na Dunaju pa spet drugačni).«¹³

Interpelacija Grocholskega 19. 1. 1869, naj vlada pojasni, kdaj namerava predložiti gališko resolucijo parlamentu v obravnavanje, je naletela na živahno reakcijo med slovenskimi narodnimi delavci. Ko je Slovenski narod poročal o tem dogodku, je izrazil obžalovanje, da slovenski poslanci ne morejo predstaviti podobne resolucije. Pozneje, ko je v imenu vlade minister Giskra negativno odgovoril na to zahtevo, pa je isti časopis imel to za plačilo, ki si ga je »nenačelna« poljska politika zaslužila.¹⁴

Slovencem je postalo vse bolj jasno, da se bodo Poljaki zavzemali za razširitev avtonomije v duhu resolucije samo za Galicijo, ne pa, kot so sprva menili, za vse dežele. V tem položaju so slovenski poslanci, z njimi pa tudi tirolski, dali vedeti poljskim poslancem, da bodo glasovali proti resoluciji.¹⁵ Toman je 16. februarja v poslanski zbornici izjavil, da če bodo on in njegovi tovariši glasovali za predlog ustavne komisije o vsebinski presoji gališke resolucije, bodo to storili samo iz oportunitizma, saj bo s tem dobil nekakšno priznanje 19. člen ustave, na katerega se sklicuje resolucija.¹⁶ Iz komentarjev dunajske Die Presse je bilo mogoče sklepati, da je vlada pripravljena izpolniti del zahtev Poljakov, ne pa tudi Čehov in Slovencev. V zvezi s tem je Slovenski narod spet očital slovenskim poslancem, da niso šli po sledih Poljakov, torej da niso na podoben način predstavili narodnih zahtev.¹⁷ Razprava o gališki resoluciji, ki naj bi se začela v zakonodajni komisiji, je bila po mnenju staroslovencev ugodna priložnost za slovenske in tirolske poslanca, da nastopijo s podobnimi zahtevami kot Poljaki. Menili so, da bi morali enaki davki povzročiti tudi enake pravice za vse. Hkrati so izražali prepričanje, da bodo Poljaki, če njihovim zahtevam ne bo ugodeno, zapustili državni zbor.¹⁸

Pomisliki slovenskih poslancev v zvezi z gališko resolucijo pa vendarle niso motili solidarnosti s Poljaki, kadar so bile na dnevnem redu druge zadeve. Primer za to je lahko razprava o organizaciji domobranstva (Landwehr), ki je potekala v poslanski zbornici sredi marca 1869. Proti vladnemu projektu je nastopil Potocki, ki ga je močno podprl Toman. Slovenski poslanec je v polemiki z izjavo Nemca Schindlerja zanikal, da bi za Avstrijo zmagovala samo nemške zastave. Kot primer je navedel kralja Sobieskega, ki je pod poljsko zastavo

¹¹ Slov. narod, št. 96, 14. 11. 1868; Czas, 15. 11. 1868. Stališče, ki so ga zavzeli poljski poslanci v razpravi o vojaškem zakonu, so dvorni in vojaški krogi sprejeli z navdušenjem in je tako pripomoglo k brisanju slabega vtisa, ki ga je zapustilo zadnje zasedanje galijskega sejma. Ob tem jim je sam cesar izrazil svojo hvaležnost. (Pismo L. Sapieha ženi, Biblioteka Muzeum Narodowego w Krakowie (v nad. bes. MNK), sign. 1158; pismo L. Sapieha W. Czartoryskemu, 26. 9. 1868, B. Cz., ev. št. 959, str. 327–328.).

¹² Slov. narod, št. 105, 5. 12. 1868.

¹³ Novice, št. 49, 2. 12. 1868; prim. Slov. narod, št. 113, 24. 12. 1868.

¹⁴ Slov. narod, št. 2 in 10, 5 in 23. 1. 1869; prim. Slov. gosp., 28. 1. 1869.

¹⁵ Gazeta norodowa, 21. 2. 1869; Slov. narod, št. 48, 25. 4. 1869.

¹⁶ Sten. Prot., IV. Session, 164, 16. 2. 1869, str. 4971; glej Neue Freie Presse, št. 1605, 16. 2. 1869.

¹⁷ Slov. narod, št. 36, 25. 3. 1869.

¹⁸ Novice, št. 15 in 16, 14. in 21. 4. 1869.

prišel na pomoč Dunaju. Poudaril je tudi sodelovanje Slovencev v vojnah s Turki v vrstah deželne brambe sestavljenih na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Izrekel se je za organizacijo domobranstva na teritorialni in narodni osnovi.¹⁹

Aprila 1869 je prišel v obravnavo državnega zbora zakon o ljudskih šolah. Vladnemu projektu se je odločno zoperstavil tirolski duhovnik Greuter, pri tem pa sta mu vneto sekundirala Grocholski in Toman. Govorci so novemu zakonu očitali, da predstavlja nasilje nad ustavo in deželno avtonomijo, Toman pa je v njem zaznal germanizatorske težnje. V posebni razpravi 24. aprila so po izjavah Grocholskega, Tomana in Giovanellija poljski, slovenski (z izjemo Kluna) in tirolski poslanci odklonili sodelovanje pri glasovanju, potem pa demonstrativno zapustili dvorano. Pogovor se je nadaljeval po polurnem premoru, med katerim so dopolnjevali prisotnost, da bi zakon lahko izglasovali. Korak slovenskih poslancev je Slovenski narod ocenil kot najbolj diplomatsko dejanje, odkar sedijo v državnem zboru. Izraženo je bilo tudi upanje, da ga bodo kmalu sploh zapustili.²⁰ Sklicujoč se na *Gazeto Narodowo* in *Dziennik Lwowski* so opozarjali, da v Galiciji narašča val nezadovoljstva in kritike politike poljskih poslancev ter da so vse glasnejše zahteve po odstopu poslancev iz državnega zbora. Slovenski narod je dal to v premislek svojim poslancem, katerih dejavnost je doma prav tako naletela na ostre ocene. Delno na podlagi komentarjev *Gazete Narodowe* so začeli razmišljati, da poljske poslance pred odhodom iz državnega zbora zadržuje upanje na pridobitev materialnih koristi, in sicer železniške koncesije.²¹

Gališka avtonomija je kot predmet zasedanj ustavne komisije med Slovenci budila vse-splošno zanimanje. Slovenski narod jo je imenoval za enega najvažnejših problemov cesarstva. V članku *Gališka resolucija* je bilo 13. maja 1869 zapisano, da je od odločitve o tej zadevi, ali bo pametna in posrečena ali kratkoročna in enostranska, odvisno, ali se bo obdržal za Slované nekoristni sistem ali pa bo spremenjen v smeri, ki bo zagotavljala avtonomijo in svobodo vseh ljudstev. Avtor članka je najbrž verjel, da bo sprejetje resolucije avtomatično potegnilo za sabo temeljito preobrazbo države v duhu federacije z upoštevanjem pravic nenemških narodov. Po predstavitvi vsebine osrednjih zahtev Poljakov je na koncu navedena odločitev večine komisije, da resolucija ne bo obravnavana na zasedanju parlamenta.²² Domnevamo lahko, da je ta razsodba med Slovenci izvala mešana občutja: obžalovanje tistih, ki so verjeli, da bo njeno sprejetje omogočilo uspešno rešitev slovenskega narodnega problema, in olajšanje med tistimi, ki so se bali, da lahko pride do enostranskega sporazuma med vlado in Poljaki brez ozira na druge dežele. Ves slovenski tisk je poročal o poljskih reakcijah na poraz. Velik vtis je naredil protestni odstop L. Sapieha s položaja predsednika gališkega sejma. Pisali so o valu vznemirjenja, ki je zajel Galicijo, zlasti o veliki dejavnosti *Towarzystwa Narodowo Demokratycznego*, ki je organiziralo narodna zborovanja in pozivalo k neudeležbi zasedanj državnega zbora, ter tudi o odstopu *Ziemiałkowskega*, ki so ga Novice obtoževale izvajanja pritiska na druge poslance, s položaja poslanca.²³

Naraščanje moči federalnega tabora v Galiciji je bilo z zadovoljstvom sprejeto zlasti med mladoslovenci. V članku *O poljski in naši politiki* v Slovenskem narodu 1. julija 1869 je avtor spomnil na nasvete, ki jih je Slovencem nekoč dajala *Gratzer Zeitung*, naj ne ubogajo Čehov, temveč naj raje posnemajo bolj dozorele Poljake, in s kančkom ironije menil, da bodo zdaj, ko je v poljski politiki vidna evolucija v smeri skupnega stališča za vse avstrijske Slované, lahko poslušali te nasvete. Poljaki, ki »so se ne brez pravice imenovali med Slovani izgubljeni sin«, so po mnenju avtorja dojeli, da bi se morali vrniti k edini pravilni politiki, torej slovanski politiki. To so zadnje čase večkrat dokazali, zato jih zdaj Slovanom nenaklonjeni tisk blati.

¹⁹ Sten. Protokolle, IV. Session, 176, 178 Sitzung, 15. in 17. 3. 1869, str. 5320–5321; *Neue Freie Presse*, št. 1633 in 1635, 16. in 18. 3. 1869; *Slov. narod*, št. 34, 21. 3. 1869.

²⁰ Sten. Protokolle, IV. Session, 192 Sitzung, 24. 4. 1869, str. 5805–5806; *Slov. narod*, št. 48 in 49, 25. in 27. 4. 1869; *Novice*, št. 17, 28. 4. 1869; *Slov. gosp.*, 29. 4. 1869; *Neue Freie Presse*, št. 1670, 23. 4. 1869; *Kraj*, 27. 4. 1869.

²¹ *Slov. narod*, št. 41, 49, 52 in 56, 8. in 27. 4., 4. in 13. 5. 1869.

²² *Prav tam*, št. 56. 13. 5. 1869.

²³ *Prav tam*, št. 59, 60 in 61, 23., 25. in 27. 5. 1869; *Novice*, št. 25 in 32, 30. 6. in 11. 8. 1869; *Slov. gosp.*, 10. in 24. 6., 1. 7. 1869. Prim. I. Pannenkowa, *Walka Galiciji z centralizmem wiedeńskim* (v nad. bes. Walka), *Lwów* 1918, str. 162; S. Kieniewicz, *Adam Sapieha* (1828–1903), *Lwów* 1939, str. 211–213.

Sklepna ugotovitev avtorja tega članka je, da Slovenci zdaj lahko gredo po sledih Poljakov, torej lahko pripravijo in predstavijo svojo resolucijo, kar se bo ujemalo tudi z nasveti Čehov.²⁴

Pozornost Slovencev je pritegnila brošura kneza Czartoryskega Przed sejmem 1869. O njenem izidu in najpomembnejših trditvah so poročali Slovenski narod, Novice in Slovenski gospodar in pri tem poudarjali, da se avtor zavzema za federalizem, ki je po njegovem mnenju najustreznejši sistem za Avstrijo. Konzervativci iz tabora Novic so pri tem opozorili na dejstvo, da je Czartoryski pri vsem svojem poljskem patriotizmu naklonjen tudi Avstriji, njegova kritika politike vlade in državnega zbora pa je nenavadno umirjena. Pač pa je Slovenski narod poudarjal zahtevo avtorja brošure, naj bi poslanci v državnem zboru odstopili s svojih položajev in s tem sejmu omogočili sprejeti sklep, ki bi se jim zdel koristen za deželo. »Korak knjeza Čartoriskega se posebno priporoča tudi našim slovenskim državnim poslancem, ki so tako radi svoje grehe pokrivali s poljskim plaščem.«²⁵

Volitve v gališki sejm oktobra 1869, ki so se končale z zmago demokratičnega tabora, zbranega okrog Smolka in resolucionistov, so imeli mladoslovenci za zelo pomembne in pri tem poudarjali, da bodo imele ogromen vpliv na politiko celotne opozicije v državi. Ko je Slovenski narod pisal o porazu Ziemiałkowskega, ga je imenoval »poljski Svetec«, kar je izzvalo kritike in polemiko z Novicami.²⁶ Bleiweisov časopis Smolku in njegovemu taboru pri vsem veselju nad zmago ni mogel oprostiti, da ostaja pri svojem projektu federacije štirih enot in s sprejemanjem »zgodovinske krivice za zgodovinsko pravico« šteje Slovence k nemški skupini.²⁷

Razburljivo zasedanje kranjskega deželnega zbora oktobra 1869, ki se je končalo s sprejetjem resolucije, je bilo ugodna priložnost tudi za pogovor o vprašanjih, povezanih z Galicijo in poljsko politiko. Med razpravo 21. 10. 1869 o uvedbi slovenskega jezika v srednje šole je Svetec branil načelo, da imajo o tem pravico odločati deželni zbori, in se je pri tem skliceval na primer Galicije. Nemški poslanec Kromer je deželni zbor pozval k umirjenosti in trdil, da bi bilo v Avstriji mirneje, če ne bi bilo navodil od Čehov in iz Galicije. Toman je v odgovoru poudaril, da se niti Galicija niti češke niti slovenske dežele ne bodo podredile »germanskemu duhu«. V Avstriji nikoli ne bo zavladal mir, je trdil Toman, in Avstrija nikoli ne bo dosegla močnega položaja, lahko pa celo »umre«, če ne bodo priznane pravice vsem narodom.²⁸

Neposredne volitve v državni zbor so bile priložnost za poudarjanje solidarnosti s stališčem Poljakov in Čehov. Novice in Slovenski narod sta pisala, da gre pri tej pomembni zadevi ravnati solidarno s Čehi, Poljaki in Tirolci, ki se nikoli ne bodo strinjali s tovrstnimi volitvami. Tako odločitev bi morala oktobra 1869 sprejeti kranjski deželni odbor.²⁹

Potem ko so na istem zasedanju staroslovenci storpedirali Zarnikov projekt resolucije, v katerem je bila zahteva po Zedinjeni Sloveniji, je Bleiweis utemeljil to odločitev v deželnem zboru med drugim s tem, da je bilo treba upoštevati stališče Čehov in Poljakov, ki se ne strinjajo z deljenjem zgodovinskih dežel na osnovi narodnosti.³⁰ Podobnega mnenja je bil Svetec, ki se je spraševal, ali ne bi uvrščanje vprašanja združitve Slovencev v program deželnega zbora pomenilo lotevanja se nečesa nemogočega. Poudaril je, da so Čehi in Poljaki proti tej ideji, Nemci in Madžari pa jo sovražijo.³¹ F. Levstik je v komentarju zaključka zasedanja kranjskega deželnega zbora, ki ga je vlada z odlokom zaključila in tako preprečila

²⁴ Slov. narod, št. 76. 1. 7. 1869. O stališču vladnega tiska do Poljakov glej članek Vladne novine in slovanska opozicija (prav tam, št. 79, 8. 7. 1869).

²⁵ prav tam, št. 85, 22. 7. 1869; Novice, št. 33, 18. 8. 1869; Slov. gosp., 29. 7. 1869; prim /J. Czartoryski/, Przed sejmem 1869, Lwów 1869; I. Pannenkowa, Walka, str. 163.

²⁶ Slov. narod, št. 126 in 128, 26. 10. in 2. 11. 1869.

²⁷ Prav tam, št. 113, 26. 9. 1869; glej I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina (v nad. bes. Slovenska), 3. Ljubljana 1958, str. 492.

²⁸ Bericht über die Verhandlungen des krainischen Landtages, IV. Session, II Wahlperiod, 18 Sitzung, 21. 10. 1869. str. 217, 220.

²⁹ Slov. narod, št. 120, 12. 10. 1869; Novice, št. 46, 17. 11. 1869. V istem duhu je bila že pred tem izjava Coste na sestanku Slovenskega društva v Ljubljani (Neue Freie Presse, št. 1595, 6. 2. 1869).

³⁰ Novice, št. 44, 3. 11. 1869; Slov. narod, št. 132, 11. 11. 1869; glej M. Gorše, Dr. V Zarnik, Ljubljana 1940, str. 113 isl.; I. Prijatelj, Slovenska, 3. del, str. 130–131, 496.

³¹ Zapuščina L. Svetca (beležka), NUK, inv. št. 14/52.

diskusijo o njegovi resoluciji, spomnil, da je pred enim letom oblast dovolila sprejetje gališke resolucije, čeprav ta sega mnogo dlje in predstavlja, kot se je izrazil, »klado, na kateri se bo bržkone prekucnila vsa sedanja sistema«. ³² Novice pa so opozarjale, da tudi sedaj, ko so med adresno debato obravnavali resolucijo, temu ni preveč nasprotoval vladni komisar. Na podlagi tega je nastal sklep, ki je zvenel kot zahteva: »Ako se spolnijo zahteve Poljakov, morajo se tudi spolniti zahteve Kranjske in Tirolske«. ³³ Podobno mnenje je bilo slišati tudi v mladoslovenskem taboru. Slovenski narod je decembra 1869 pisal, da ne bi smeli dopustiti izolacije Slovencev in Čehov in priznati avtonomijo samo Poljakom, in pri tem dodajal, da samo Poljaki z izjemo Ziemialkowskega nimajo takšnih načrtov. ³⁴

Januarja 1870 se je v državnem zboru znatno zaostril boj med centralisti in avtonomiistično opozicijo. Vladna večina se je odločno upirala priznati Poljakom večjo samostojnost, kar so pojasnjevali z bojaznijo pred poznejšim povečanjem upiranja drugih avstrijskih dežel, pa tudi s tem, da nočejo dražiti Rusije. Prišlo je celo do kratkotrajne vladne krize in odstopa treh ministrov. V gornjem domu je bila po razburljivi razpravi sprejeta adresa, ki je bila v skladu s projekti centralistov. Poljski poslanci so računali na možnost odhoda iz parlamenta in pri tem upali, da bo to povzročilo tudi odhod Slovencev in Tirolcev. ³⁵ Ogorčen je bil tudi boj v domu poslancev, tako v komisiji, ki je pripravljala adresu, v kateri sta nastopala Grocholski in Svetec, kot tudi med splošno debato, v kateri sta med Poljaki imela najboljše govore Grocholski in Wodzicki, med Slovenci pa Toman in Svetec. Tudi tokrat je bila sprejeta adresa v obliki, ki je ustrezala centralistični večini. Proti njej so glasovali Poljaki in Slovenci. ³⁶

Tabor mladoslovencev je zaostril kritiko slovenskih poslancev z očitki neodločnosti in odvisnosti od Poljakov. Pri tem so ga utrjevali nasveti in pripombe Čehov, ki so pozivali k prenehanju solidarnosti s Poljaki, saj ta ne prinaša nobenih koristi. ³⁷ Slovenski narod je potem pozval poslance, naj podobno kot Poljaki predložijo resolucijo, v kateri morajo jasno zahtevati Zedinjeno Slovenijo kot državnopravno skupnost. Čeprav niso verjeli, da bi bilo zdaj tej zahtevi ugodeno, bi bilo vendarle treba upoštevati mnenje volilcev in ta program predstaviti državnemu zboru, potem pa, če ne bo sprejet, po češkem in tirolskem vzoru zapustiti Dunaj. ³⁸ V članku Slovenci in državni zbor je Slovenski narod odkrito nastopil proti nadaljnjemu sodelovanju slovenskih poslancev s Poljaki. Pri utemeljevanju je segal med vse-slovanska gesla in označil Poljake kot najšibkejšje med Slovani in najbolj škodljive slovanski zadevi. Poljski akademski mladini je očital, da se je ločila od gibanja, ki je povezovalo slovanske študente na avstrijskih univerzah. S stališča vseslovanskih načel se je dotaknil poljskega problema tudi v širšem kontekstu. »Pogledano v tabor naših nasprotnikov, Nemec, Anglež, Francoz, vsak kdor se slovanske prihodnosti boji, je prijatelj velikopoljskih sanj.« Po mnenju Slovenskega naroda so samo poljski demokrati imeli nekaj razumevanja za slovensko vprašanje, toda tudi njihov program preobrazbe monarhije ni upošteval glavne zahteve Slovencev, to je gesla Zedinjene Slovenije. Odvisnost Slovencev od Poljakov v državnem zboru je šla tako daleč, da so odstopili od predstavljanja programa, ki ga je sprejel narod, in nameraval predložiti skupaj z ostalo opozicijo resolucijo, podobno poljski. ³⁹

Razprava o poljski resoluciji v štiriindvajset članski posebni komisiji je povzročila nadaljnja razmišljanja o politiki poljskih poslancev in stališčih slovenskih poslancev.

³² F. Levstik, ZD, 9. del, Politični spisi II, Ljubljana 1961, str. 150.

³³ Novice, št. 45. 10. 11. 1869.

³⁴ Slov. narod, št. 143, 7. 12. 1869.

³⁵ Pismo L. Sapieha ženi, 13. in 16. 1. 1870, MNK, sign. 1158; Novice, št. 3, 19. 1. 1870; Slov. narod, št. 10, 25. 1. 1870. Na odločitev Poljakov, da ostanejo v državnem zboru, je vplival W. Czartoryski, ki je poslal svoje nasvete Zyblikiewicz (pismo Zyblikiewicza W. Czartoryskemu, 9. 2. 1870, B. Cz., ev. št. 1170).

³⁶ Pismo L. Sapieha ženi, 20. 1. 1870, MNK, 1158; Sten. Prot., V. Session, 15 Sitzung, 28. 1. 1870, str. 302–303; Slov. narod, št. 13, 1. 2. 1870; Czas, 26. 1. 1870; Kraj, 15., 22., 23., in 26. 1. 1870; Gazeta Narodowa, 19., 21. in 22. 1. 1870; G. Kolmer, Parlament und Verfassung in Österreich (v nad. bes. Parlament), 2. del, Wien 1902, str. 26–29; Pannenkowa, Walka, str. 180 isl.

³⁷ V članku Slovenci in državni zbor je Slovenski narod navedel komentar glasila staročehov Pokrok, v katerem je bilo opozorilo Slovincem, da Poljaki v resnici hočejo samo »svojo Veliko Poljsko« in jim nimajo ne zdaj ne v prihodnosti kaj ponuditi. Pri tem so poudarili, kako krhka je vez med plemiškim poljskim narodom in narodom slovenskih kmetov (Slov. narod, št. 13, 1. 2. 18707).

³⁸ Prav tam, št. 14, 3. 2. 1870.

³⁹ Prav tam, št. 16, 8. 2. 1870.

Pojavljala so se vprašanja, ali se bodo Poljaki odločili zapustiti državni zbor, če ne bo ugodeno njihovim željam, ali bodo ostali v njem. Izjava Grocholskega v komisiji je po mnenju Slovenskega naroda zakrivila razvoj vseh dvomov in dokazala, da gre Poljakom izključno zase, ne pa za koristi Avstrije. V zvezi s tem so se spraševali: »Ali je mogoče, da bi se naši poslanci zgledovali po takih zaveznikih?«⁴⁰

Kmalu potem je napočil trenutek, ko je bilo sodelovanje poljskih in slovenskih poslancev v avstrijskem parlamentu na resni preizkušnji, pri čem so se kot še nikoli dotlej pokazale razlike med stališči predstavnikov obeh narodov. 10. februarja 1870 je poslanec iz Bukovine baron A. Petrino zahteval, da bi se avtonomija, kakršno je predlagala gališka resolucija, razširila na vse avstrijske dežele in da bi ta zahteva bila posredovana komisiji, ki je obravnavala poljski dokument. Predlog je podpisalo še 16 drugih poslancev, med njimi 7 Slovencev, poslanci iz Bukovine in Dalmacije ter nekaj nemških avtonomistov.⁴¹ Poljaki niso podprli predloga, da bi lahko prišel na zasedanje poslanske zbornice, in tako je dobil komajda 20 glasov. Ta dogodek je izzval živahne komentarje in diskusije na obeh straneh. V slovenskem tisku je bil enoznačno ozmerjan kot »izjavljanje prijateljstva« Poljakov Slovencem. Slovenski narod je spomnil na svoje nasvete in opozorila, ki jih je dajal že od začetka, da zaveznitvo s Poljaki ne samo ne bo prineslo koristi, temveč je preprosto škodljivo. Travestiral je oznako, ki jo je uporabil Czas, da je bil cilj predloga Petrina pripeljati gališko resolucijo do absurda, in pisal, da so zdaj Poljaki do absurda pripeljali prijateljstvo s Slovenci. Glede samega predloga pa so bili mladoslovenci mnenja, da ni izpolnil njihovih pričakovanj, saj ne rešuje slovenskega narodnega problema, se pravi ne vodi k realizaciji programa Zedinjene Slovenije.⁴²

Petrinov predlog je spravil Poljake v nenavadno težek položaj. O tem, da predstavlja oviro pozitivni rešitvi gališke resolucije, niso dvomili niti sami poslanci niti deželni tisk niti emigracijski aktivisti. Obstajale pa so razlike glede pojasnjevanja motivov, ki so vodili predlagatelja in poslance, ki so ga podprli, prav tako pa tudi glede načina, kako se izvleči iz težavnega položaja, ali naj Poljaki v poslanski zbornici podprejo Petrinov predlog ali ne. Zyblikiewicz je v pismu W. Czartoryskega, ki je tedaj prebival v Pešti, spomnil, da je stališče avtonomistov iz majhnih dežel znano že celo leto, saj so pred letom odkrito napovedali, da bodo glasovali proti poljski resoluciji. »Bojijo se namreč,« je pisal, »da se bodo Poljaki, ki bodo priborili Galiciji avtonomijo, povezali z Nemci in Madžari in skupaj zatirali majhne dežele in sploh vse Slované / . . . /«. Zatrjevanja poljskih poslancev, da »v centralistični sistem delajo vrzel«, ki bo pozneje odprla tudi drugim deželam pot k priznanju avtonomije, jih ni prepričalo. Po mnenju Zyblikiewicza Nemci kažejo določeno pripravljenost do sporazuma s Poljaki, nočejo pa niti slišati o kakšnih ugodnostih za druge Slované. Cilj Petrinovega predloga, ki naj bi bil obravnavan skupaj z gališko resolucijo, je bil torej po Zyblikiewiczem mnenju ta, da bi resolucijo Nemci zavrnil, Poljaki pa bi ostali v opoziciji, ki bi se ji po njihovi zaslugi povečal pomen. Glede nadaljnjega ravnanja Zyblikiewicz ni imel jasnega mnenja. »Če ga podpremo (predlog, op. A. C.),« je pisal, »bomo škodili naši resoluciji, če bomo proti njemu, bomo povzročili ogorčenje vseh avstrijskih Slovanov in vse opozicije.«⁴³ Zadevo je kompliciralo dvoumno stališče vlade do poljskih zahtev. Zyblikiewicz je v tem videl poskus speljanja Poljakov na led. V položaju, v katerem ni nikakršne garancije z nemške strani, se mu je zdelo, da bi bilo glasovanje proti Petrinovem predlogu, ki bi mu sledila prekinitve stikov z opozicijo, preveliko tveganje. Pri tem je poudaril, da »če Nemci izkazujejo kakšno pripravljenost, da bi se z nami pobotali, je to samo iz strahu, da bi se v nasprotnem primeru utegnili solidarno povezati z vsemi Slovani in stopili na njihovo vodstvo . . . Če pa bomo pretrgali stike s Slovani zaradi Petrinovega predloga, bomo izgubili iz rok orožje, kakršno imamo proti Nemcem in Madžarom.«⁴⁴

⁴⁰ Prav tam, št. 18, 12. 2. 1870.

⁴¹ Protokolle des galizischen Resolutionsausschusses 1869–1870, V. Session, (rokopis in tiskovina), Parlamentsarchiv Wien, A. H. 2/a; glej G. Kolmer, Parlament, 2. del str. 36; I. Pannenkowa, Walka, str. 187.

⁴² Slov. narod, št. 18 in 19, 12. in 15. 2. 1870.

⁴³ Pismo M. Zyblikiewicza W. Czartoryskemu, 13. 2. 1870, B. Cz., ev. št. 1170, str. 17 isl.

⁴⁴ Pismo M. Zyblikiewicza W. Czartoryskemu, 13. 2. 1870, prav tam, str. 27.

L. Gadon, ki ga je W. Czartoryski kot bližnjega sodelavca poslal na Dunaj, je pisal o Petrinu kot o »nezanesljivi osebi« in s tem delil domneve drugih, da so njegovo potezo utegnili zanetiti centralisti in ga bodo ti vsekakor uporabili za spodnašanje resolucije. Menil je, da bi bil najboljši izhod, če bi vlada v resolucijski komisiji pozitivno razrešila poljske zahteve že pred prvim branjem Petrinovega predloga v parlamentu. V pogovorih je skušal madžarske politike nakloniti k izvajanju večjega pritiska na Nemce, kneza pa je spodbujal, naj v Pešti odločno poveča svoje napore v tej smeri. Zdelo se mu je, da poljski poslanci kljub vsemu nameravajo glasovati za posredovanje Petrinovega zahtevka resolucijski komisiji in šele tam opredeliti do njega. Bal pa se je, da jim bo na koncu zmanjkalo moči za postavitve ultimata v zvezi z resolucijo vladi in centralistom.⁴⁵

V nasprotju z Gadonom glede ocene Petrinovega predloga in stališča, kakršno bi morali zavzeti poljski poslanci, ni imel nobenih dvomov drugi vodilni predstavnik kroga kneza Czartoryskega H. Wyziński, ki je tedaj spremljal kneza v Pešti. V pismu Gadonu je očitno razburjen zaradi nihanj in predsodkov Zyblikiewicza in drugih poslancev jasno izrazil svoje poglede na to zadevo. Menil je torej, da če bi Poljaki glasovali za Petrinov predlog, bi »s tem ne samo škodili zadevi, ki jo branijo, ampak tudi izgubili v očeh vsega sveta spoštovanje /.../ kot ljudje, ki sami ne vidijo, kaj hočejo«. Izhajal je iz predpostavke, da se je v politiki treba držati že utrte poti ter misliti nase in na svoje zadeve. In če so že enkrat odločili zahtevati od vlade priznanje posebnega statusa za Galicijo, podobnega kot so ga dobili Hrvati, je treba pri tem vztrajati ne glede na ostale. Glasovanje za Petrinov predlog bi poleg tega Poljakom odvzelo podporo Madžarov, ki bi to imeli za korak v »federacijski smeri«. »Če pa bomo izgubili Madžare,« je nadaljeval svoje utemeljevanje Wyziński, »kaj bomo z glasovanjem za Petrinov predlog pridobili? Nekaj Slovencev in Bukovincev? To je vredno smeha; proti Madžarom in Nemcem bomo ostali z gospodom Petrinom in Tomanom kot edinima zaveznikoma«. Za Wyziškega ni bilo dvoma, da je bila vsa politika avstrijskih Slovanov prepojena z idejo panslavizma ter so jo inspirirali in si jo podredili Rusi, torej se je bilo treba izogibati zvezi z njimi. »Ne dobričajmo se Slovanom po nepotrebnem«, je pisal, »ker nam to ne bo nič koristilo. Moskva nas bo v tem vedno prekosila.« Na koncu je bil Wyziński mnenja, da je Petrinov predlog past, ki jo je poljskim poslancem postavila vlada in bi zato bilo glasovanje zanj »politična napaka, ki se je ne bi dalo popraviti in ne oprostiti.«⁴⁶

Petrinov predlog je postal osrednji predmet komentarjev v gališkem tisku. Za Czas bi v bistvu zahteva po priznanju vsem cislitvanskim deželam takšnih pravic, kakršne v resoluciji zahtevajo Poljaki, enaka njenemu pripeljanju do absurda. Če pa je bil predlog postavljen v dobri veri, njegov cilj pa je težnja po priznanju enakih pravic drugim, »a samo toliko, kolikor razmere v posameznih deželah dovoljujejo«, ima po mnenju Czasa velik pomen, saj »vodi idejo federalizma pred sodišče državnega zbora«.⁴⁷ Prav tako je razložilo Petrinov predlog glasilo krakovskih demokratov Kraj. »Cilj predloga«, so pisali 13. februarja, »je bil očitno spraviti v Reichsrat poleg resolucije vprašanje preobrazbe celotnega ustavnega sistema v Avstriji, izzvati iniciativo.« Časopis je izrazil obžalovanje zaradi stališča, ki so ga vzeli poljski poslanci, in pri tem dokazoval, da bi Petrinov predlog lahko pripeljal do absurda ne toliko gališko resolucijo kolikor decembrsko ustavo.⁴⁸ Czas je v nadaljnjih komentarjih poudarjal, da ostaja zvest načelom federalizma, ki jih je razglašal na svojih straneh, in je proti »dajanju resoluciji izključnega pomena«. Opozarja pa, da obstaja druga vrsta federalizma, »negativni federalizem«, ki ga izpovedujejo vsi centralisti, a temelji »ne na priznanju enakih pravic vsem deželam, temveč na enakem spodbijanju pravic vsem«. Petrinov predlog, ugotavlja Czas, gre na roko prav pristašem tega federalizma, s čimer predstavlja temeljno oviro gališki resoluciji.⁵⁰

Še drugače je zadevo komentirala Lvovska Gazeta Narodowa. Problema se je lotila po formalni plati in poudarila, da je bila gališka resolucija sprejeta v sejmu in izraža legalne

⁴⁵ Pismo L. Gadona W. Czartoryskemu, 11. in 16. 2. 1870, B. Cz., ev. št. 1170, str. 121–127 isl.

⁴⁶ Pismo H. Wyziškega L. Gadonu, 14. 2. 1870, B. Cz., ev. št. 3074.

⁴⁷ Czas, 12. 2. 1870.

⁴⁸ Kraj, 13. in 18. 2. 1870.

⁴⁹ Czas, 16. 2. 1870.

⁵⁰ Gazeta Narodowa, 12. in 15. 2. 1870.

zahteve vse dežele, medtem ko Petrinov predlog izraža zahteve enega poslanca. Glede bistva zadeve je opozorila, da ni mogoče primerjati potreb petmilijonske dežele, ki ima tisočletno tradicijo, s potrebno Bukovine, Salzburga, Predarlškega in drugih majhnih dežel. Če pa upoštevamo dejstvo, da sta deželna zbora Kranjske in Tirolske nameravala sprejeti resoluciji, podobni gališki, je Gazeta menila, da bi omenjeni predlog utegnil v najboljšem primeru ustrezati njunim željam. Načelno nasprotovanje je budil drugi del Petrinovega predloga, in sicer zahteva, naj bo obravnavan skupaj z gališko resolucijo. To bi namreč pomenilo odlaganje rešitve resolucije do takrat, ko bodo preučene potrebe posameznih cislitavskih dežel. Po mnenju Gazete bi bila najboljša rešitev, če bi vsi avtonomisti v državnem zboru podprli zahteve Poljakov, ko bi jim bilo ugodeno, pa po že znanem postopku šli po njihovih sledih, torej bi deželni zbori predstavili potrebe dežel in zahtevali njihovo rešitev na podoben način kot Poljaki v gališki resoluciji.⁵¹

Slovenski poslanci so na začetku napovedali, da bodo zapustili državni zbor, če Petrinov predlog ne bo posredovan komisiji. Slovenski narod ni verjel tem besedam in je bil prepričan, da bodo postopali kot Poljaki, torej bodo ostali na Dunaju. Ves čas so ponavljali isto mnenje, namreč, da od »neslovanskih« Poljakov Slovenci nimajo kaj pričakovati, celo če bi jim uspelo.⁵² Dunajski dopisnik Czasa je v zadnjih dneh februarja res poročal, da naj bi slovenski poslanci po premisleku sklenili ostati v državnem zboru.⁵²

8. marca 1870 je bil v poslanski zbornici prvič prebran Petrinov predlog. Pri glasovanju, ki naj bi odločalo, ali bo predlog posredovan resolucijski komisiji, se je ogromna večina poslancev izrazila proti. Tako je bila njegova usoda zapečatená. Za posredovanje predloga v nadaljnjo obravnavo so glasovali samo Slovenci, poslanci iz Bukovine, Dalmacije in Trsta ter nekaj poslancev iz tako imenovane »grofovske klopi«. Poljaki so glasovali proti, o tem pa je odločal, kot je pisal Czas, govor Petrina, v katerem je zahteval istočasno obravnavo svojega predloga z gališko resolucijo, kar bi pomenilo preložitve rešitve zahtev Poljakov vsaj za eno leto.⁵³ Czas je o odločitvi Poljakov menil, da je v osnovi pravilna, obžaloval pa je dejstvo, da je niso pojasnili. Še enkrat je poudaril drugi pomembni aspekt Petrinovega predloga, in sicer, da je šlo v njem za »načelo upoštevanja pravic dežel v ustavi in razširjanje načela avtonomije na vse dežele«. »To je kot izziv, ki nam je vržen v imenu prav iz naše zgodovine znanega načela, za našo in vašo svobodo.« Na takšen nastop poljski poslanci po mnenju Czasa ne bi smeli odgovoriti »s puhlim glasovanjem za prehod na dnevni red. Že navidezno odrekanje solidarnosti glede načela avtonomije z drugimi ljudstvi monarhije utegne biti za nas škodljivejše kot kakšna nova preložitve v že razvlečeni zadevi resolucije.«⁵⁴ To napako je skušal popraviti Grocholski, ki je v resolucijski komisiji izjavil, da je poljsko stališče posledica bojazni pred predlogim zavlačevanjem reševanja resolucije.⁵⁵

Korak poljskih poslancev so slovenski narodni delavci ostro ocenili. Celó v svojih ocenah bolj zmerne Novice so ga ocenile kot izraz egoizma in nadutosti. Po mnenju časopisa se Poljaki zavzemajo za privilegije samo zase in pri tem ne mislijo na druge dežele, da bi dosegli svoj cilj, pa se »prilizujejo nemškutarski večini«. ⁵⁶ Mnenje Slovenskega naroda se tokrat ni ločilo od ocene Novic, kljub temu pa je glasilo mladoslovencev izkoristilo priložnosti za napad na slovenske poslance in opozorilo na nedoslednost v stališčih časopisa kranjskih konzervativcev. V članku z naslovom Slovenskemu narodu v prevdarek je bil 15. marca naveden komentar Novic, v katerem je pisalo, da poljski poslanci nimajo slovanske identitete, pripis pa je opozoril, da je Svetec, ki ga podpira glasilo konzervativcev, v svojih privatnih pismih trdil, da so Poljaki edini prijatelji Slovencev in da Čehom ne gre zaupati.⁵⁷ Ta članek pravzaprav sam pripis, je povzročil takojšnjo reakcijo Svetca, ki je zahteval preklic »laži« o njegovem prijateljstvu s Poljaki in nezaupanju Čehom. Uredništvo Slovenskega naroda je v odgovoru 19. marca potrdilo svoje trditve in se pri tem sklicevalo po eni strani na izjave

⁵¹ Slov. narod, št. 28, 8. 3. 1870.

⁵² Czas, 27. 2. 1870.

⁵³ Prav tam, 10. 3. 1870; prim. Gazeto Narodowo, 11. 3. 1870.

⁵⁴ Czas, 11. 3. 1870.

⁵⁵ Prav tam, 22. 3. 1870.

⁵⁶ Novice, št. 11, 16. 3. 1870.

⁵⁷ Slov. narod, št. 31, 15. 1870.

naslovnikov Svetčevih pisem, po drugi pa poudarjalo, da o njihovi pravilnosti najbolj priča ravnanje slovenskih poslancev v parlamentu. V isti številki je navezujoč na omenjeno zadevo izrazil svoje mnenje o poljski politiki eden izmed graških narodnih delavcev, najverjetneje J. Muršec. Opozarjal je na svoje zveze s poljsko emigracijo po vstaji novembra 1830, zlasti z W. Ostrowskim med njegovim bivanjem v Gradcu. Takrat se je imel za največjega prijatelja Poljakov in njihovih teženj. Do preobrata v njegovih odnosih s Poljaki je prišlo leta 1848, ko so se Slovenci postavili v obrambo Avstrije. Nato je avtor prešel na sodobne čase in poudaril, da je edini ideal, ki ga imajo Poljaki, Poljska z mejami iz leta 1772 in da jih kaj malo zanimajo težave ostalih Slovanov ter da priznajo samo politične narode. Pripravljen je bil razumeti simpatije, kakršne ima Svetec do Poljakov, pripomnil pa je, da je pri politiki pomemben razum in ne srce. Z dokazi, da solidarnost s Poljaki ne prinaša nobenih koristi niti Slovencem niti Avstriji, je pozval Svetca, naj prekine stike z njimi in zapusti državni zbor.⁵⁸

Iz ohranjenih Svetčevih zapiskov iz tega obdobja je razvidno, da je v bistvu dvomil o iskrenosti poljskih in čeških namenov in prav tako tudi ni verjel v obstoj pravega federalističnega načrta. Po njegovem mnenju so si tako Poljaki kot Čehi želeli zadovoljiti lastne zahteve, ostali pa jih niso zanimali. V njegovih privatnih beležkah najdemo eno, dvostavčno pripombo, razmišljanja, včasih kakšno misel poljskih poslancev ali poljskega tiska. Tako je na primer zapisal besede, ki naj bi jih izrekel poljski poslanec L. Wężyk leta 1868: »Poljaki se nočejo vezati za Avstrijo, zato nočejo federalizma, ampak zase separatni stan.« Drugič je spet zabeležil pripombo, ki jo je izustil poljski poslanec W. Wyrobek: »Če bi mi tako opozicijo delali, da bi v državni zbor ne poslali – to mora vlada spet podpore pri naši nasprotni stranki iskati in krepiti jo, kot pod Bachom.« Verjetno je najzanimivejši zapissek, ki naj bi predstavljal nasvet Poljakom: »/. . . posnemajte Lahe in Nemce – ne zahtevajte svojega kraljestva – potrpite – pride spet kak Pavel (ki je Kościuszki /. . . / odprl vrata iz ječe), ali Aleksander I (ki jim je dal ustavo).«⁵⁹

Na koncu marca 1870 je bilo v državnem zboru nekaj pomembnih dogodkov. Zavrnitev nadaljnje razprave o resoluciji gališkega sejma v poslanski zbornici in hkrati vladni predlog o tako imenovanih neposrednih »zasilnih« volitvah sta povzročila, da so poljski poslanci v noči s 30. na 31. marec sklenili zapustiti državni zbor. Slovenci in poslanci iz Bukovine, Istre in Trsta, ki so ravno tedaj zasedali, so se jim, ko so izvedeli za njihovo odločitev, sklenili pridružiti. 31. marca so, potem ko so prebrali svoje izjave, odstopili Poljaki, z njimi pa še 12 poslancev – avtonomistov iz omenjenih dežel. Skupaj je odstopilo 48 poslancev. Petrino je poudaril, da je bil vzrok za odločitev v skupni izjavi podpisanih avtonomistov zavrnitev njegovega predloga ter namen vlade na zasedanju parlamenta predložiti projekt zakona o neposrednih »zasilnih« volitvah. Odstop so zavrnilo Klun in A. Margheri iz Kranjske in Ukrajinec Guszalewicz, ki ga je k temu koraku brez uspeha skušal nakloniti Toman.⁶⁰ Odstop tako velikega števila poslancev je bil za nemške centraliste pravi šok. V poslanski zbornici je bilo zdaj (ko so jo že poprej zapustili tudi Tirolci) 129 poslancev, in to razen peščice poslancev iz Dalmacije, Bukovine, dveh tirolskih Italijanov in že omenjene trojice skoraj sami Nemci. Odločitev slovenskih poslancev je z navdušenjem sprejel tabor mladoslovencev. Po mnenju Slovenskega naroda je ta korak v Avstriji odpiral novo dobo, »dobo sprave in splošne svobode«. Za Slovence same pa je odhod njihovih poslancev iz državnega zbora pomenil vrnitev k narodni spravi.⁶¹ Tudi na poljski strani je vladalo prepričanje, da je priključitev Slovencev in ostalih poslancev dalo njihovemu ravnanju poseben pomen. Za Czas je bil to celo dokaz, da poljski poslanci v državnem zboru niso »mislili samo nase, temveč so interese drugih ljudstev imeli v mislih . . .«.⁶²

⁵⁸ Prav tam, št. 33, 19. 3. 1870.

⁵⁹ Zapuščina L. Svetca (beležka), NUK, inv. št. 14/52.

⁶⁰ Novice, št. 14 in 15, 6. in 13. 4. 1870; Kraj, 2. 4. 1870; glej G. Kolmer, *Parlament*, 2. del, str. 37; K. G. Hugelmann, *Das Nationalitätenrecht nach der Verfassung von 1870*, v: *Das Nationalitätenrecht des alten Österreich*, Wien 1934, str. 104; I. Prijatelj, *Slovenska*, 3. del, str. 46; I. Pannenkowa, *Walka*, str. 189–191; S. Kieniewicz, *Adam Sapieha*, str. 220.

⁶¹ Slov. narod, št. 18, 2. 4. 1870.

⁶² Pismo A. Potockega ženi, 31. 3. 1870, *Archiwum Państwowe w Krakowie*, *Archiwum Domowe Potockich*, sign. 536; Czas, 2. 4. 1870.

Odstop Poljakov, Slovencev in drugih poslancev – avtonomistov iz majhnih dežel iz državnega zbora je povzročil padec »meščanske vlade« (Bürgerministerium). 4. aprila 1870 je cesar zaupal nalogo sestave nove vlade Alfredu Potockemu. Ta dogodek so Bleiweis in njegovi sprejeli z zadovoljstvom in upanjem na lepši jutri. Potocki si je namreč pridobil priznanje in simpatije Slovencev že takrat, ko se je kot kmetijski minister odpovedal birokratizmu in je podpiral napredek na različnih področjih kmetijskega gospodarstva. Ljubljanska kmetijska družba je v zahvalo za finančno pomoč pri razvoju kmetijstva na Kranjskem dodelila Potockemu celo naziv častnega člana.⁶³

Novi šef vlade si je zastavil ambiciozen načrt kompletnega državnega zbora, torej predvsem vrnitev Poljakov in 12 poslancev (med njimi Slovencev), ki so skupaj z njimi izstopili 31. marca, ter 5 Tirolcev, ki so že prej izstopili, v njegove vrste. Potocki se je lotil tudi precej tršega oreha: hotel se je namreč sporazumeti s Čehi in jih pripraviti k udeleževanju zasedanj državnega zbora. Ko so se na Dunaju začeli pogovori s Čehi in Poljaki, so jim v Ljubljani pozorno sledili. Slovenci so se zavedali, kako težka naloga je pred Potockim, in mu želeli uspeh. Spraševali so se, kakšne bodo tokrat zahteve Poljakov.⁶⁴

V prvih dneh maja 1870 je Toman izročil Potockemu peticijo z zahtevami Slovencev s Kranjske, Koroške in Štajerske.⁶⁵ Na srečanju 8. maja v Ljubljani so slovenski narodni delavci sklenili poslati vladi pismo, v katerem so zahtevali sprejem delegacije, ki bo predstavljala Slovence iz vseh dežel in s katero se bo vlada pogovarjala, kot se je s Čehi in Poljaki.⁶⁶ Na enem izmed pogovorov Potockega s Tomanom je bilo sproženo vprašanje, da bi mu bila zaupana listnica trgovinskega ministra, a se to potem ni zgodilo.⁶⁷ Kranjskim narodnim delavcem je bilo še posebej veliko do tega, da bi por razpustitvi deželnih zborov vlada potrdila nov volilni sistem za Kranjsko. Toman, ki je nekajkrat obiskal Potockega, naj bi v zvezi s tem celo dobil nekakšno obljubo. Na koncu pa se je njegov trud izcimil v nič. Vlada ni bila pri volji dati Slovincem kakršne koli pravice.⁶⁸

Ko so propadala pogajanja, ki jih je imel Potocki v Pragi s Čehi, so bili Slovenci vse bolj prepričani, da vlada in nemški centralisti želijo ustreči samo zahtevam Poljakov, »da bi lažje stiskali Čeha in Slovence«.⁶⁹ Nevarnost takega razvoja dogodkov v trenutku, ko se bodo Poljaki vrnili v državni zbor, je videl Svetec. Opozarjal pa je na nekatere okoliščine, ki so ustvarjale podoben položaj Poljakom in Slovincem. Predvsem je šlo za skupno priznavanje načela pravice do veroizpovedi in narodne pripadnosti. Tako Slovenci kot Poljaki so po mnenju Svetca imeli opraviti s sovražnimi tabori (prvi z nemškutarji, drugi z Ukrajinci), ki bi jim utegnili zasesti položaje. Razliko je videl v tem, da so Poljaki močnejši in predstavljajo politično moč, ki jo vlada upošteva. Dejansko je bila vlada glede marsičesa pripravljena popustiti Poljakom, da bi ti pristali na neposredne volitve. Poljaki so kljub vsemu zavračali takšno rešitev, zato je Svetec menil, da je prav uvedba teh volitev edino učinkovito sredstvo zoper »separatno pogodbo« s Poljaki.⁷⁰

⁶³ Novice, št. 5, 29. 1. 1868; št. 6, 8 in 48, 10. in 24. 2. ter 1. 12. 1870.

⁶⁴ Prav tam, št. 19, 11. 5. 1870.

⁶⁵ Gazeta Narodowa, 5. 5. 1870; Kraj, 5. 5. 1870.

⁶⁶ Pismo J. Bleiweisa J. Vošnjaku, 11. 5. 1870, Arhiv Slovenije, Ljubljana (v nad. bes. AS), Korespondenca J. Vošnjaka, sign. LIX.

⁶⁷ Gazeta Narodowa, 14. 5. 1870.

⁶⁸ Pismo J. Bleiweisa L. Tomanu, 22. 5. 1870, AS, Korespondenca L. Tomana, Priv. A., sign. XXXVI; Bericht über die Verhandlungen des krainischen Landtages, I. Session, VIII Wahlperiod, 3. 8. 1870, str. 72; o politiki vlade Potockega glej A. Czedit, Zur Geschichte der k. k. österreichischen Ministerien 1861–1916, 1. del, Wien 1932, str. 148–160; R. Charnatz, Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907, 1. del, Leipzig 1911, str. 100–106; von Tschabuschnigg, Erinnerungen, Wien 1932, str. 59, 79 isl. ter 99 isl.; Th. Kletečka, Der Ausgleichversuch des Ministeriums Hohenwart – Scheffle mit Böhmen im Jahre 1871 (v nad. bes. Ausgleichversuch), tipkopijska disertacija, Wien, 1984, str. 7 isl.

⁶⁹ Volilni plakat društva Slovenija v Ljubljani, maj 1870, v Arhivski zapuščini Petra Grasselija 1842–1933, izdal M. Drnovšek, Ljubljana 1983, str. 388–389; Novice, št. 22, 1. 6. 1870. Slovenski konzervativci so pripisovali velik pomen pogovoru Potockega s Čehi in pričakovali, da bo njihov uspešen zaključek prinesel koristi vsem narodom. Upali so, da bo Smolka, ki so mu Čehi zaupali, s svojim obiskom v Pragi utrl pot Potockemu (Novice, št. 20, 18. 5. 1870).

⁷⁰ »Ako Poljaki pridejo, bo imelo ministerstvo spet večino za se . . . Nevarnost je celo da bi potem nemška stranka z Poljaki paktirala in Poljak bo rad tretji v zvezi za talačiti Slovence . . . Okoliščine so naše in polske enake (vera in narodnost), oboji imamo nevarno nasprotno stranko (nemškutarje, Rusine) v deželi, ki bi

Novice so, ko so opazovale potek političnega boja med kompromisarsko stranko Ziemialkowskega in federalistično Smolka, upale, da bo zmagala druga, ki je upoštevala interese ne le Poljakov, temveč celotne države in je nasprotovala udeležbi v državnem zboru. Zato je z določenim začudenjem bila sprejeta novica, da se je pomen Ziemialkowskega povečal, pozneje pa, da je izvoljen v sejm. Med komentarji se je pogosto ponavljala ugotovitev: »Poljaki sami ne vejo, kaj hočejo.«⁷¹

Med Slovenci je naraščalo razočaranje nad vlado Potockega. D. Trstenjak je v pismu Bleiweisu imenoval Potockega »Beustovega služabnika« in »samo Poljaka, ne pa Slovana« ter dopuščal možnost, da je sedanja vlada pripravljena ustreči samo željam Poljakov. Pri tem je navajal, da naj bi Potocki iskal zaveznike tudi med Slovenci in v ta namen najel novinarja, ki je začel pisati za Triglav in Slovenski narod.⁷² Tudi Slovenski narod si januarja 1871 ni delal utvar, da je Potocki »popolnoma pozabil« na Slovence in da jemlje v poštev dajanje ugodnosti predvsem Poljakom, poleg njih pa še Tirolcem in Čehom. Novice so pisale ne samo o načrtih nemškega tabora o sklenitvi posebnega sporazuma s Poljaki, temveč tudi o možnosti prehoda Galicije v sestav dežel krone sv. Štefana, in se pri tem sklicevale na češki tisk. Zato so se od Potockega ob njegovem odstopu februarja 1871 poslavljali z občutkom neizpolnjenega upanja.⁷³

Prevzem oblasti C. Hohenwarta (7. 2. 1871) Slovincem ni napovedoval lepših časov. Nemir je budila sprememba politike nemških centralistov, ki so bili do takrat proti gališki resoluciji, tokrat pa so bili pripravljene ustreči nekaterim zahtevam Poljakov, da bi si jih pridobili, potem pa, kot so menile Novice, bi si zagotovili prevlado nad ostalimi narodi.⁷⁴ Potrditev nove usmeritve vladne politike do Poljakov je bilo po mnenju Slovenskega naroda imenovanje Grocholskega aprila 1871 na položaj ministra za Galicijo. Vsekakor naj bi to bil še en dokaz, da »Poljaki ne poznajo nobene solidarnosti z drugimi Slovani in ostalo državno-pravno opozicijo«. Glasilo mladoslovencev je bralce spomnilo na stare prislege Grocholskega, da nikoli ne bo podpisal »pogodbo, ki bi ustanavljala ožjo zvezo njegove domovine z Avstrijo«.⁷⁵ Konzervativci iz tabora Novic so mirneje sprejeli ta dogodek. Opazili so, da Poljaki, ki imajo zdaj svojega predstavnika v vladi, ignorirajo prizadevanja sredinske levice, ki si jih prizadeva pridobiti na svojo stran.⁷⁶

Splošno nejevoljo je v celotnem slovenskem taboru izzval šele predlog vlade državnemu zboru 29. 4. 1871, ki je predvideval poseben status za Galicijo. Za Bleiweisa je bilo to nerazumljivo in presenetljivo, saj je menil, da bo imel Hohenwart v skladu s poprejšnjo deklaracijo za vse enako mero. Ta poteza, ki je še posebej jezila Čeha in budila nenaklonjenost celotne opozicije, je po njegovem mnenju lahko ustrezala samo ustavi zvestemu taboru, ki je upal, da si bo z glasovanjem za omenjeni predlog pridobil Poljake glede vprašanja neposrednih volitev. Bleiweis je v pismu pozval Costa, ki je od 1870. leta sedel v državnem zboru, naj slovenski poslanci nastopijo proti priznanju posebnih pravic Poljakom in se zavzemajo za enako avtonomijo za vse.⁷⁷

Več je o novih sklepih vlade v zvezi s Poljaki zapisal Bleiweis v članku Vladni predlog o Galiciji, ki ga je objavil v Novicah 17. maja 1871. Na začetku je spomnil, da je bila Galicija avstrijskemu cesarstvu priključena in zato nima takih zgodovinskih pravic kot češke dežele in Madžarska, potem zapisal: »Mi Galiciji privoščimo obširno avtonomijo / . . . /, ali protestovati moramo zoper to, da se Galiciji le za drobtino več da kakor vsaki drugi deželi. Zato morajo naši poslanci odločno zoper gališke privilegije se vstopiti, kajti čas privilegij je pri kraju, kar

prišla na naše mesto. Razloček je, da so močnejši; da so faktor / . . . / Direktne volitve so edina pomoč zoper polsko separatno pogodbo (zapuščina L. Svetca (beležka), NUK, inv. št. 14/52).

⁷¹ Novice, št. 23, 27 in 29, 8. 6., 6. in 13. 7. 1870.

⁷² Pismo D. Trstenjaka J. Bleiweisu, brez datuma /l. 1870 ?/, NUK, Korespondenca Bleiweisa, M. 876, III/22, št. 4; glej D. Lončar, Iz politične korespondence dr. Janeza Bleiweisa, Naši zapiski, Ljubljana 1909, str. 27.

⁷³ Slov. narod, št. 6, 17. 1. 1871; Novice, št. 3 in 7, 18. 1. in 15. 2. 1871.

⁷⁴ Novice št. 8, 22. 2. 1871.

⁷⁵ Slov. narod, 18. 4. 1871.

⁷⁶ Novice, št. 17, 26. 4. 1871.

⁷⁷ Pismo J. Bleiweisa E. H. Costu, 7. in 13. 5. 1871, NUK, Bleiweisova korespondenca, Ms. 876, II/5 in 6; prim. D. Lončar, Iz politične, str. 31; Novice, št. 19, 10. 5. 1871; glej I. Pannenkowa, Walka, str. 207–211.

denarni in krvni davek vse dežele enako odrajujejo.« Pri razmišljanju, od kod prijateljstvo Nemcev do Poljakov, pa ugotavlja: »Poljaki se ne vedejo za Slovane, oni so le Poljaci in družega ne, in kakor Nemci hočejo gospodovati drugim narodom, tako Poljaci v lastni deželi gospodujejo Rusinom.«⁷⁸

Slovenskim poslanecem v državnem zboru pa se je zdelo, da se Poljaki vendarle ne nameravajo sporazumeti z nemškim taborom, kar je pomirjačo vplivalo na njihovo razpoloženje. To je pokazal Costa v času debate o adresi 25. maja 1871. Ko je govoril o neuspelem poskusu vodenja takšne politike, se je zahvalil Poljakom za njihovo častljivo ravnanje, ki naj bi dokazovalo, da si ne želijo koristiti zase za ceno stiskanja drugih narodov.⁷⁹ Bleiweisa pa je vznemirjalo dejstvo, da se je Hohenwart pogajal glede povečanja pravic samo s Poljaki in Čehi, ne pa tudi s Slovenci in drugimi, ki so po njegovem mnenju tudi pomagali vladi.⁸⁰ Ko pa je komentiral zaključek zasedanja parlamenta in pisal o zagotovitvi pravic poljskemu jeziku na lvoški univerzi, je gledal na prihodnost z večjo mero optimizma, saj je kmalu pričakoval tudi določene ugodnosti za Slovence.⁸¹ Hohenwart je dejansko nameraval po zaključku pogajanj s Čehi začeti pogovore s predstavniki drugih narodov, da bi se dogovorili o prihodnjem sporazumu. V tem času je prišlo do navezave stikov med poljskimi, tirolskimi in slovenskimi političnimi in narodnimi delavci. Izmed Poljakov je pri tem aktivno sodeloval Smolka, ki si je dopisoval s Costom in Giovanellijem, pa tudi s Čehi. Predlagal je celo skupno srečanje sredi avgusta na Dunaju, na katerem bi se dogovorili glede skupnih dejanj, kakršnih naj bi se lotili v deželnih zborih.⁸² Ko so oktobra Čehi razglasili temeljna načela, ki so bili osnova bodoče ureditve zgodovinskih pravic in odnosov, jim je kranjski deželni zbor, ki je prav tedaj zasedal, izrazil podporo, pri tem pa v adresi jasno poudaril, da zahteva tudi upoštevanje pravic za Kranjsko in Slovence. Costa je v svojem govoru 14. 10. 1871 poudril, da ostaja glede tega vprašanja stališče slovenskih poslancev, ki je bilo že nekajkrat izraženo ob vladinih poskusih sklenitve posebnega dogovora s Poljaki, nespremenjeno.⁸³

Določeni nemir je začela buditi med Slovenci politika novega ministra za zunanje zadeve J. Andrassyja, ki je novembra 1871 zamenjal Beusta. Slovenski narod je opozarjal, da si prizadeva skleniti dogovor s Poljaki in da naj bi (po Hohenwartovem padcu) zahteval od predlaganega novega šefa vlade Kellersperga upoštevanje vprašanja gališke resolucije v svojem programu. Mladoslavencem so se zdele verjetne govorice, ki so krožile o tem, saj so v dopisu z Dunaja pisali »Magyar in Poljak sta vselej brata bila v sovraštvu proti Slovanstvu«. Tega nemira je bil deležen tudi ustavi zvesti tabor. Saj se je bal, da bi v vojni z Rusijo, do katere bi moglo priti, Avstrija izgubila Galicijo ne glede na zmagovalca.⁸⁴

Nova vlada A. Auersperga, ki je zastopala interese liberalno centralističnega tabora, se je že na začetku izkazala za nasprotnika federalističnega načela. Slovenski poslanci razen Černeta se na začetku novega zasedanja državnega zbora 27. 12. 1871 niso pojavili. Prihod Poljakov so mladoslavenci ostro kritizirali. Slovenski narod jim je v dopisu iz Prage očital, da so zavrnil dogovor, ki so jim ga ponudili Čehi, in sklenili pomagati svojemu »smrtnemu sovražniku«. Dopisnik je opozarjal na dejstvo, da se to godi prav v času, ko na Poljskem obhajajo žalostno obletnico prve delitve; »kot iz tega vidimo«, je ugotavljal, »zaslužili so Poljaki to usodo«.⁸⁵ Vendar pa so si kmalu zatem tudi Slovenci premislili in se pojavili v sejni dvorani državnega zbora.

⁷⁸ Novice, št. 20, 17. 5. 1871. Isto besedilo glej tudi v Slov. narodu, 20. 5. 1871.

⁷⁹ »/. . . / auch in diesem Momente Dank schuldig der Ehrenhaftigkeit mit welcher die Polen gehandelt haben, dass sie ehrehafte Nation wie immer ihr Recht für sich haben wollen und beanspruchen, sich aber nicht dazu hergeben, werden andere Völker zu ihrem eigenen Vorteile zu bedrücken« (Sten. Prot. VI. Session, 44 Sitzung, 25. 5. 1871, str. 796). Costa in Smolka nista tedanji ustavni komisiji priznavala legalnosti (prav tam, 42 Sitzung, 23. 5. 1871, str. 771–775).

⁸⁰ Pismo J. Bleiweisa E. H. Costu, 29. 6. 1871, NUK, zapuščina J. Bleiweisa – III, inv. št. 56/49; glej D. Lončar, Iz politične, str. 33.

⁸¹ Novice, št. 28, 12. 7. 1871.

⁸² Pismo Smolka Giovanelliju iz 29. 6. 1871, v: P. Molisch, Briefe zur deutschen Politik in Österreich von 1848 bis 1918, Wien-Leipzig 1934, str. 136–137; glej Th. Kletečka, Ausgleichversuch, str. 208–209.

⁸³ Bericht über die Verhandlungen des krainischen Landtages, II. Session, III Wahlperiode, 10 Sitzung, 14. 10. 1871, str. 59; glej I. Prijatelj, Slovenska, 3. del, str. 51–52, 461–463.

⁸⁴ Slov. narod, 16., 18. in 21. 11. 1871; Novice, št. 47, 22. 11. 1871.

⁸⁵ Slov. narod, 4. 1. 1872.

V adresni debati 13. 1. 1872 je E. Czerkawski v imenu Poljakov priglasil popravek, v katerem je nasprotoval povezovanju vprašanja gališke resolucije z volilno reformo. Tedaj je slovenski poslanec J. Poklukar v govoru v imenu ostalih federalistov povedal, da bodo glasovali za ta popravek samo, če bodo tudi drugim deželam z upoštevanjem njihovih narodnih in zgodovinskih posebnosti ter razmer priznane podobne pravice. Na koncu popravek ni bil izglasovan, čeprav so Slovenci, Tirolci in Dalmatinci glasovali zanj. Bleiweis je pohvalil ravnanje slovenskih poslancev, saj niso odkrito nasprotovali Poljakom, pri tem pa so ostali zvesti svojim načelom. Tako so torej po eni strani predstavili svoje poglede, hkrati pa okrepili solidarnost opozicije.⁸⁶ Ko pa je novo imenovana tridesetčlanska ustavna komisija (v kateri ni bilo Slovencev) vendarle začela obravnavati poljsko resolucijo, je svetoval slovenskim poslancem, da bi v skladu s sklepi iz adrese kranjskega deželnega zbora zavrnil vsak poskus enostranskega dogovora. Mogoče se mu je zdelo, da bodo Poljaki, čeprav vlada in ustavi zvesti tabor ne bodo izpolnili vseh njihovih zahtev, kljub temu »/. . . / danes zadovoljni z vsako drobtinico, koja bode padla z mize centralistične«. ⁸⁷ Slovenski narod pa je navajal komentarje iz poljskega tiska, ki so izražali nezadovoljstvo s stališčem vladnega tabora glede zahtev Poljakov in s sestavo podkomisije, ki je bila zadolžena za presojo resolucije ter so včasih, na primer v *Gazeti Narodowy*, zahtevali od poljskih poslancev, naj zapustijo državni zbor.⁸⁸

Delo komisije, ki je pretresala gališko resolucijo, so pozorno spremljali slovenski narodni delavci, pa tudi javnost. Glasilo slovenskega narodnega tabora v Gorici Soča je menilo, da je resolucija najpomembnejše vprašanje tokratnega zasedanja državnega zbora. Po mnenju časnika je ustavi zvesti tabor zanalasč zavlačeval njegovo reševanje in s tem zapeljeval Poljake in jih hotel za vsako ceno zadržati v parlamentu, a jim kar se da malo popustiti. Soča je ponovila govornice, ki so krožile, da naj bi se vlada nameravala sporazumeti z Dalmatinci, Slovenci in Tirolci in tako doseči neodvisnost od Poljakov. V zvezi s tem časopis izraža bojazen, da bi se za ceno obljube kakšnih drobnih pravic ti poslanci utegnili dati zavesti, saj je to le poskus izvajanja pritiska na poljsko stran. Stališče, ki ga je zavzela Soča, si zasluži posebno pozornost. Prvič je bilo namreč jasno izražena potreba dodelitve pomoči Poljakom in združitve sil celotne opozicije za rušenje vlade.⁸⁹

Ko je po zaključku dela podkomisije sredi februarja 1872 postalo jasno, da ta namerava izpolniti samo del zahtev resolucije, so si delavci kril slovenskega narodnega gibanja postavili vprašanje, kako se bodo v tem položaju obnašali Poljaki. Zavedali so se, da je od njihove odločitve odvisna usoda vlade in tedanjega državnega zbora. Po mnenju kranjskih konzervativcev bi Poljaki, če bi se zadovoljili s sprejemom tako pristrižene resolucije, zaslužili, da bi jih večina narodov monarhije imenovala »politični komedijanti«. Slovenski narod je izražal upanje, da bodo Poljaki podobno kot Slovenci in Tirolci glasovali proti predlogu zakona o neposrednih »zasilnih« volitvah, in se pri tem skliceval na zadnje izjave Grocholskega v ustavni komisiji.⁹⁰

Vlada je februarja 1872 predložila poslanski zbornici projekt tega zakona. Ta poteza je bila razumljena kot uvodni korak k uvedbi neposrednih volitev v državni zbor. Predlog je predvideval, da ima v primeru, če se predstavniki deželnega zbora ne bi udeležili zasedanja državnega zbora ali če bi zavrnil mandat, cesar pravico razglasiti neposredne volitve. 20. februarja je v debati Grocholski v imenu Poljakov izjavil, da ima to za napad na pravice deželnih zborov in napovedal glasovanje proti predlogu. Podobno je tudi Poklukar imel odločitev vlade za kršitev delitve pristojnosti in načela, da mora vsaka sprememba volilnega sistema dobiti soglasje deželnih zborov. To stališče je podprl še predstavnik Tirolske Greuter. Pri samem glasovanju se je izkazalo, da so Poljaki, Slovenci in Tirolci res glasovali proti predlogu, pač pa so na splošno presenečenje poslanci iz Dalmacije in Primorske, skupaj z njimi pa Černe, oddali svoje glasove za novi zakon. Na koncu je bil zakon sprejet z večino

⁸⁶ Sten. Prot., VII. Session, 4 Sitzung, 15. 1. 1872, str. 58; Novice, št. 3, 17. 1. 1872; Slov. narod, 18. 1. 1872; Soča, 27. 1. 1872; glej G. Kolmer, *Parlament*, 2. del, str. 217; prim. I. Pannenkowa, *Walka*, str. 234–235.

⁸⁷ Novice, št. 4, 24. 1. 1872.

⁸⁸ Slov. narod, 27. 1. 1872 (dodatek).

⁸⁹ »Posebno bi bilo želeli, da Slovenci Poljake podpirajo in da je vsa opozicija edina in kompaktna, ker le potem se je nadjati, da pade to ministerstvo in da se zopet začne pogajanje za notranji mir (Soča, 3. 2. 1872).«

⁹⁰ Novice, št. 7, 14. 2. 1872; Slov. narod, 17. 2. 1872 (dodatek).

104:49. Slovenski tisk je z zadovoljstvom sprejel poljsko stališče in ni varčeval z besedami za kritiziranje »izdajalca« Černeta in Dalmatincev, ki so jih sumili, da so se dali podkupiti z obljubo železniških koncesij. Slovenski narod je to komentiral takole: »/. . ./ v odločilnem trenutku so Dalmatinci zapustili Slovence in postali »Poljaki«, in to prav tedaj, ko so se Poljaki končno izkazali za Slovane.«⁹¹

Nadaljnje vztrajanje poljskih poslancev v državnem zboru, čeprav vprašanje resolucije ni napredovalo, je po mnenju Soče samo osmeševalo Poljake. Novice so pričakovale, da bo zadeva kmalu dobila epilog. »Poljaki«, so pisale, »bodo mrmraje vendarle vzeli, kar jim bode milostljivo dala nemška večina – in tako bode te dolgočasne Poljske komedije, za zdaj enkrat konec.«⁹² Odločitev podkomisije, naj gališki sejm še enkrat pretrese resolucijo, so Slovenci ocenili kot vladino namerno zavlačevanje sporazuma s Poljaki. Soča je menila, a so Poljaki sami krivi za svoj neuspeh. Ravnali so namreč tako nerazsodno kot noben drug narod v Avstriji, saj so verjeli obljubam ustavi zvestega tabora. Drugačna bi bila njihova usoda, je ugotavljal časopis, če bi ohranili notranja sloga in enotnost in sklenili tesno zvezo z drugimi Slovani.⁹³

Kot se je dalo predvideti, je vlada nameravala na zasedanju državnega zbora leta 1873 izpeljati zakon o neposrednih volitvah. Med Slovenci se je na to temo vnela obširna debata, v kateri je bilo veliko prostora posvečenega preudarjanju, kakšna bo reakcija Poljakov, saj so se zavedali, da utegne biti od njihovega odnosa marsikaj odvisno. V Soči in Novicah je dobilo priznanje odločno odklonilno stališče, ki so ga izrekli poljski poslanci ministru za notranje zadeve Lasserju. V poročilih o pogovorih s Poljaki, Čehi in ostalo federalistično opozicijo je bila izražena domneva, da bodo vsi ti v trenutku, ko bo prišlo do glasovanja o predlogu tega zakona, zapustili državni zbor in prešli v pasivno opozicijo.⁹⁴ Slovenski narod je opozarjal na prevladujoče razpoloženje v Galiciji, kjer je ves tisk izražal nasprotovanje projektu uvedbe neposrednih volitev, organizirani so bili tudi protesti in podpisovanje peticije.⁹⁵

14. januarja 1873 je v Ljubljani padla odločitev, da se slovenski poslanci ne bodo udeležili zasedanja državnega zbora, ki se je začelo naslednjega dne. Z nestrpnostjo so čakali na vesti o odločitvi Poljakov, saj vse do konca niso bili povsem prepričani, ali ti ne bodo odšli na Dunaj.⁹⁶ Poljski poslanci so tudi potem, ko jih je večina prišla, še vedno privlačili pozornost slovenskih narodnih delavcev. Zavedali so se, da Poljaki sami zase predstavljajo močno silo in so politični dejavnik, na katerega mora računati vlada in nemški tabor. Že po nekaj dneh so v Ljubljano prispele ugodne novice, da nameravajo poljski poslanci zapustiti državni zbor v trenutku, ko bo na dnevnem redu poslanske zbornice predlog novega zakona.⁹⁷ Prava senzacija pa je bil telegram s Dunaja o cesarjevih ugovorih v zvezi s predlogom volilne reforme zaradi bojazni, da bodo Poljaki zapustili državni zbor, če prej ne bo rešeno vprašanje resolucije. Po mnenju Novic je to pomenilo, da bo usoda reforme odvisna predvsem od Poljakov, ki pa so žal v pogledih nestanovitni.⁹⁸ Opazujoč neuspehe vlade, ki se je s posredovanjem Gołuchowskega na različne načine trudila prepričati poljske poslance, da bi si premislili in ostali v državnem zboru, prav tako pa tudi odločnost, s kakršno je poljski tisk nastopal proti volilni reformi, so bili Slovenci vse bolj prepričani, da bodo Poljaki vztrajali pri

⁹¹ Sten. Prot., VII. Session, 15 Sitzung, 20. 2. 1872, str. 197, 201–202; Slov. narod, 22. 2. 1872; Novice, št. 8, 21. 2. 1872. Poslanci iz Dalmacije prej niso verjeli Poljakom, da bodo glasovali proti predlogu. Malo pred glasovanjem so vendarle že poznali stališče poljskih poslancev, a kljub temu niso spremenili mnenja (Novice, št. 22, 22. 5. 1872; Slov. narod, 25. 5. 1872; glej I. Pannenkowa, Walka, str. 246–248; S. Kieniewicz, Adam Sapieha, str. 226–227).

⁹² Novice, št. 19, 8. 5. 1872; Soča, 9. 3. 1872.

⁹³ Soča, 18. 5. 1872.

⁹⁴ Prav tam, 2. 1. 1873; Novice, št. 1. 1. 1873.

⁹⁵ Slov. narod, 4. in 5. 1. 1873.

⁹⁶ Pismo J. Bleiweisa E. H. Costu, 13. 1. 1873, NUK, Zapuščina J. Bleiweisa, III, inv. št. 56/49; Novice, št. 3, 15. 1. 1873; Soča, 16. 1. 1873.

⁹⁷ Slov. narod, 18. in 19. 1. 1873; Novice, št. 4, 22. 1. 1873.

⁹⁸ Slov. narod, 24. 1. 1873; Novice, št. 6. 5. 2. 1873. Glede odnosa do vprašanja neposrednih volitev je prišlo do nesoglasja med galicijskimi politiki in krogom kneza Czartoryskega. W. Czartoryski je menil, da bi morali poljski poslanci sprejeti volilno reformo v zameno za povečanje avtonomije Galicije. Prekinitev odnosov z vlado bi po njegovem mnenju prinesla večjo škodo (J. Zdrada, Zmierzech Czartoryskich, Warszawa 1969, str. 420 isl.).

svoji odločitvi.⁹⁹ Že skoraj popolnoma jasno pa je to postalo, ko so na prvem zasedanju ustavne komisije, ki ji je bila zaupana presoja predloga volilne reforma, poljski člani komisije izrekli svoje mnenje in zapustili sejno dvorano.¹⁰⁰ In res je v skladu s predvidevanji 6. marca 1873, ko je ta projekt prišel na zasedanje poslanske zbornice, Grocholski v imenu poljskih poslancev podobno kot že prej pred komisijo izjavil, da je uvedba neposrednih volitev brez soglasja deželnih zborov nasilje nad pravicami, ki jim grejo, in da predstavlja nasilje nad deželnimi zakoni, ki so v veljavi od 26. 2. 1861. Potem je povzel besedo Černe, ki je ugotovil, da v celoti soglaša s to izjavo, in nato skupaj s poljskimi poslanci (z izjemo treh) zapustil sejno dvorano.¹⁰¹ Ob odsotnosti 45 poslancev je bil zakon sprejet 102:2.

Odhod Poljakov iz državnega zbora so Slovenci sprejeli z zadovoljstvom in priznanjem. Slovenski narod je pisal tudi o pozitivnih odmevih na ta korak v poljskem tisku in v skorajda vseh časopisih, ki so se zavzemali za federalistično smer. Kritične pripombe je budilo samo vztrajanje sedmih poljskih poslancev v delegacijah, skupni ustanovi parlamentov Avstrije in Ogrske kar je bilo kritizirano kot izraz nedoslednosti. Vendar pa sta stališče, ki so ga Poljaki predstavili na konferenci federalistov na Dunaju marca 1873, ter zavrnitev vrnitve poljskih poslancev v državni zbor (kar je pomenilo izgubo mandatov) povzročila prepričanje, da bodo kljub določenim notranjim nesoglasjem ostali zvesti federalizmu.¹⁰²

⁹⁹ Slov. narod, 5., 7. in 23. 2. 1873; Soča, 13. 2. 1873; glej S. Kieniewicz, Adam Sapieha, str. 228.

¹⁰⁰ Novice, št. 8, 19. 2. 1873; Slov. narod, 19. in 20. 2. 1873.

¹⁰¹ Sten. Prot., VII. Session, 67 Sitzung, 6. 3. 1873, str. 1325; Slov. narod, 7. 3. 1873; Soča, 13. 3. 1873; glej I. Pannenkowa, Walka, str. 262–263; S. Kieniewicz, Adam Sapieha, str. 229.

¹⁰² Slov. narod, 8. in 11. 3. ter 3. in 11. 4. 1873; Novice, št. 13 in 14, 26. 3. in 2. 4. 1873; Soča, 24. 4. 1873.

Prevedel Mladen Pavičić

Zusammenfassung

DIE SLOWENEN UND DIE GALIZISCHE AUTONOMIE IN DEN JAHREN 1868–1873

Antoni Cetnarowicz

Die Resolution des galizischen Sejms vom 24. September 1868 und die mit ihr verbundene, ein paar Jahre dauernde Bataille um die Zuerkennung der Autonomie für Galizien fesselten die Aufmerksamkeit der slowenischen Volksführer und der Abgeordneten des Wiener Parlaments. Das lebhafteste Interesse an der ersten Resolutionskampagne in Reichsrat war anfänglich mit der Hoffnung verknüpft, daß die Polen nicht nur die Zuerkennung einer breiten Autonomie fordern, aber auch ähnliche Forderungen anderer Völker Cisleithaniens unterstützen werden. Aus diesem Grunde verlangte »Slowenisches Volk« (»Slovenski Narod«) von den slowenischen Abgeordneten, die Forderungen des Volkes klar zu präzisieren. Als Vorbild wurde dabei der Fall der Polen angeführt. Auch im Kampf um die Gleichberechtigung der slowenischen Sprache dienten polnische Erfahrungen als Beispiel. Bald aber überzeugten sich die Slowenen, daß die Politik der polnischen Abgeordneten darauf zustrebte, einen gesonderten Status für Galizien zu erreichen, ohne auf die Stellung und Forderungen anderer Völker und Länder Rücksicht zu nehmen. In dieser Situation hat sich das ganze slowenische Lager gegen die polnische Politik ausgesprochen, die slowenischen Abgeordneten im Staatsrat haben angekündigt, daß sie gegen die Resolution ihre Stimmen abgeben werden. Obwohl die galizische Resolution keine Unterstützung von dieser Seite fand, wurde die Solidarität der polnisch-slowenisch-tirolischen Koalition während der parlamentarischen Verhandlungen und während der Abstimmung für Projekte der einzelnen Gesetze nicht gestört. Die »Jungslowenen« protestierten aber dagegen und forderten, die Zusammenarbeit mit den Polen abubrechen. Solche Stimmen nahmen bedeutsam an Stärke zu, nachdem die polnischen Abgeordneten abgesagt hatten, den Antrag des Abgeordneten A. Petrino aus Bukowina zu befürworten, der im Namen der Verfechter der Autonomie aus kleinen Ländern, darunter auch der Slowenen auftrat. Diese Unstimmigkeit, die in den Beziehungen zwischen den polnischen und slowenischen Abgeordneten entstanden ist und die allgemein ungünstige Atmosphäre hat zum Teil der gemeinsame Schritt wiedergutmacht, indem die Abgeordneten manifest den Reichsrat am

31. März 1870 verlassen haben. Die Politik der nächsten Regierungen (von A. Potocki und K. Hohenwart), die danach strebte, die Polen um den Preis der einzelnen Zugeständnisse zu gewinnen, rief unaufhörliche Proteste der slowenischen Führer und der Öffentlichkeit hervor. Sie klagten die polnischen Abgeordneten an, daß sie den Slowenen und der übrigen Opposition gegenüber nicht solidarisch sind. Diese Meinung teilten nicht alle slowenischen Abgeordneten im Reichsrat (z. B. E. H. Costa), sie glaubten auch an die Möglichkeit der Übereinkunft zwischen den Polen und der deutschen Regierungspartei nicht.

O ČEM SMO PISALI . . .

. . . pred štirimi desetletji?

Drugo papeževo pismo panonskemu knezu Koclju je torej važno ne le za slovensko zgodovino, marveč tudi za slog tedanje papeške pisarne. Izredno pomenljivo je, da se isti izredni naslov rabi v pismu velikemu bizantinskemu patriarhu, čigar spor z Rimom je imel odločilen vpliv na cerkveno in politično zgodovino. Ta vnianja zveza nas opozarja, da je bila tudi Kocljeva junaška in velikodušna podpora Cirilovega in Metodovega dela odločilnega pomena za slovansko in svetovno zgodovino, ker je rešila prosvetno delo slovanskih apostolov, da po smrti genialnega Cirila ni propadlo.

(Franc Grivec, O papeških pismih knezu Koclju, ZČ 8/1954, str. 138)

. . . pred tremi desetletji?

Konec julija 1919 je bilo v Ljubljani ustanovljeno Glavno poverjenišтво ministrstva za agrarno reformo, ki je pričelo s potrebnimi pripravami za izvedbo agrarne reforme. Zbralo je o vseh veleposestvih zemljiškoknjizne izvlečke in posestne liste ter predlagalo prepoved odsvojitve pri vseh nepremičninah tistih veleposestev, ki bodo prišla pod agrarno reformo. Vodilo je strogo evidenco vseh stalnih uslužbencev na veleposestvu, posebno upraviteljev, oskrbnikov, knjigovodij, gozdarjev itd.

(Olga Janša, Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama, ZČ 18/1964, str. 175)

. . . pred dvema desetletjema?

Ob zaključku Morocutti vrednoti sporazum za enega najvažnejših in praktičnih sklepov prvega manjšinskega kongresa v Ženevi, ki da pomeni izhodišče za realno in uspešno manjšinsko politiko. Kot moremo presoditi, so pri »regionalnem sporazumu« poleg Nemcev iz Slovenije sodelovali še južnotirolski Nemci ter predstavniki Slovencev s Koroške (dr. Petek) in iz Primorske (pač dr. Engelbert Besednjak in dr. Josip Vilfan).

(Tone Zorn, Kulturna avtonomija za koroške Slovence in nemška manjšina v Sloveniji med obema vojnama, ZČ 28/1974, št. 3–4, str. 351)

. . . pred desetletjem?

Slovensko bančništvo je delilo enake slabosti kot bančništvo v vsej državi, bilo je heterogeno in nekoncentrirano, boljše je bilo stanje glede samostojnih in regulativnih hranilnic in posojilnic ter kreditnih zadrug. Bančna nelikvidnost je v Dravski banovini prizadela zlasti manjše zavode, odlog plačil je bil odobren skupaj 4 bankam in 14 hranilnicam. Tako je npr. Hranilnica v Ptuj razglasila 24. 7. 1935, da bo za dobo 6 let izkoristila predpise o zaščiti denarnih zavodov. Toda tudi velika Ljubljanska kreditna banka in Zadrúžna gospodarska banka sta leta 1935 izkoristili moratorij izplačil v okviru zakona o zaščiti kmetovalcev in uredbe o zaščiti denarnih zavodov.

(Damijan Guštin, Finančni viri in denarništvo narodnoosvobodilnega gibanja na Slovenskem 1941–1945, ZČ 38/1984, št. 4, str. 297)

* * *

To in še mnogo drugega zanimivega poiščite v starejših ZČ, ki jih dobite na upravi ZČ!

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU

je začel v letu 1994 izdajati zbirko znanstvenega tiska ZRC. Predstavljamo Vam prve štiri knjige, ki so izšle konec preteklega leta.

Dušan Kos, MED GRADOM IN MESTOM: Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja. Lj. 1994, 20,8 x 29,5 cm, 226 str.

Delo obravnava nekatere elemente iz življenja srednjeveškega plemstva v luči bivališč, ki so že na zunaj odsevala plemenitost (grad, dvor, stolp, mestna gosposka hiša). S pomočjo številnih pisnih virov in umetnostnozgodovinskih sodb avtor analizira več kot 170 slovenskih gradov in 13 mest oz. trgov, predvsem z ozirom na njihove lastnike, prebivalce in uslužbence. Poudarjeno ga zanima povezava med socialnim statusom posameznika in njegovim gradom. V delu knjige, kjer obravnava gradove, je moč najti odgovore na vprašanja o njihovem nastanku na Slovenskem, o knežji in rodbinski politiki do posedovanja in "zbiranja" gradov, o pravnih vidikih gradov, o gradu kot točki družabnega življenja plemstva, o upravi gradov ter o gradu kot objektu kapitala oz. o poslovanju z njim. V delu, ki se nanaša na mesta, pa analizira in vrednoti nastanek ter vlogo tistega dela plemstva, ki si je za sedež in bivališče izbralo mestno naselbino.

Eva Holz, RAZVOJ CESTNEGA OMREŽJA NA SLOVENSKEM OB KONCU 18. IN V 19. STOLETJU. Ljubljana 1994, 20,8 x 29,5 cm, 159 str.

Knjiga govori o gradnji cestnega omrežja v času, ko se je krepil pomen dobrih cestnih povezav v habsburški monarhiji, predvsem do pristanišča v Trstu. Ceste so tedaj pomenile živčni sistem države. Vzdrževanje dokaj dobro razpredenega cestnega omrežja je bilo zahtevna naloga, saj je denarja za ceste tudi tedaj vedno primanjkovalo. Država si ga je skušala zagotoviti s pobiranjem mitnine in tudi tako, da so določene cestne odseke dajali v zakup. V 19. stoletju so si občine skušale pomagati z "naklado" na neposredne cesarske davke. Furmane, kočijaže in potnike, ki so potovali v poštnih kočijah, pa je zanimalo predvsem troje - smer, ki jih bo najhitreje pripeljala do cilja, kako dobra je cesta in varnost na njej, kajti znano je bilo, da so ob koncu 18. stoletja in še tudi v začetku 19. po naših cestah gospodarili cestni razbojniki.

Dušan Kos, IMAGO IUSTITIAE: Historični sprehod skozi preiskovanje, sojenje in pravo pri plemstvu v poznem srednjem veku. Ljubljana 1994, 12,5 x 19 cm, 142 str.

Knjiga obravnava načine in sredstva poravnavanja sporov, ki jih je uporabljalo plemstvo na Slovenskem v obdobju približno med letoma 1200 in 1400. Spori so se reševali na hierarhičnih cerkvenih, vazalskih, deželskih in deželnih sodiščih, pa tudi pred deželnim knezom in njegovimi osebnimi pooblaščenici. Posebno priljubljeno je bilo sojenje s pomočjo "prijateljskih poravnalcev in razsojevalcev". Posebna oblika so bila nasilna pravna sredstva, ki so po zelo natančnih pravilih dovoljevala plenjenje, požiganje, ugrabljanje in celo ubijanje, če drugače ni bilo mogoče priti do sporazumne rešitve. Knjiga temelji na številnih pisnih virih (listinah) in je polna pikantnih in drugih zanimivih, resničnih in tragičnih primerov.

Historični seminar, POT NA GRMADO. Uredil Oto Luthar, Ljubljana 1994, 12,5 x 19 cm, 327 str.

Knjiga je zbornik izbranih besedil domačih in tujih avtorjev, ki so se v preteklih dveh letih udeleževali srečanj Historičnega seminarja, ki je potekal v organizaciji ZRC SAZU. Zbornik najbolj zgovorno predstavlja njegova vsebina: O. Luthar: *Leopold, Leopold* - P. Burke: *Cultural History and Total History* - N. Pagon: *Med malimi zgodbami* - M. Mitterauer: *Historische Anthropologie* - O. Janša Zorn: *Hormayrov Archiv in zgodovina slovenskih dežel* - T. Mastnak: *Od svetega miru do svete vojne* - E. Holz: *Ljudje in cesta* - A. Studen: *"Ženska naj se drži kuhalnice"* - J. Cole: *"There are only good mothers..."* - D. Mihelič: *Loterija skozi stoletja* - S. Granda: *Podpisovanje peticije za Zedinjeno Slovenijo 1848* - V. Rajšp: *Čarovniški procesi v vsakdanjem življenju* - R. Jessen: *Die DDR-Gesellschaft zwischen diktatorischer Konstruktion und sozialer Autonomie* - R. Sieder: *Die Ordnung des Hauses und die Liebe des Jungen*.

Knjige lahko kupite in naročite v knjigarnah DZS, ki distribuira izdaje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, izjemoma pa jih lahko naročite tudi v Referatu za tisk ZRC SAZU, Gosposka ulica 13 (tel. 061 12 56 068, fax: 061 12 55 253) pri Alenki Koren, kjer boste dobili tudi informacije o drugih izdajah ZRC SAZU.